

Андреа Матијевић*

Институт за политичке студије, Београд

Ненад Спасојевић**

Институт за политичке студије, Београд

ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ НА РАСКРШЋУ? ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА

Сажетак

У савременом свету, политичке науке суочавају се са значајним трансформацијама и изазовима који одређују правац развоја саме дисциплине. Овај рад има за циљ да прикаже кључне аспекте ових тенденција, указујући на базичне политиколошке, методолошке и филозофске основе политичких наука које одређују њихов потенцијал за разумевање савременог политичког контекста. У раду се полази од интердисциплинарности као одлике политикологије која омогућава дубље разумевање политичких и ширих друштвених феномена. Рад наставља са разматрањем изазова насталих под утицајем глобализације, услед чега је наглашена потреба за глобалним разумевањем политичких проблема и динамика. Паралелно с овим процесима све више се говори и о кризи демократије, која укључује пораст популизма, претњу изборном интегритету и урушавање демократских институција. Технолошки напредак задржава свој континуитет и његова улога у обликовању политичког дискурса, мобилизацији бирача и доношењу политичких одлука је све

* Имејл адреса: andrea.matijevic@ips.ac.rs

** Имејл адреса: nenad.spasojevic@ips.ac.rs

присутнија. Услед оваквих тенденција јавља се све већа потреба за политиколошким истраживањима која се заснивају на примени варијетета метода, а све у циљу ригорознијих и емпиријски утемељенијих истраживања политичког понашања, политичких институција и исхода. Суочене са овим изазовима и перспективама, од политичких наука захтева се успостављање веће повезаности између академских истраживања и политичке праксе, како би се осигурао допринос политиколошких истраживања у решавању стварних политичких проблема.

Кључне речи: политичке науке, интердисциплинарност, глобализација, криза демократије, дигитализација, научно-истраживачки рад

УВОДНА РАЗМАТРАЊА – РАЗВОЈ И ЗАСНОВАНOST ПОЛИТИЧКИХ НАУКА КАО АКАДЕМСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Основно питање са којим се суочавају они који претендују да се баве изучавањем науке о политици јесте питање шта су заправо политичке науке. На ово питање професори и емеритуси политичких наука у прошлости нису, па ни данас не могу дати једнозначне одговоре. Основне академске студије сваког студента политичких наука започињу овом дилемом, а убрзо постаје јасно да јединствен одговор не постоји – постоји само низ различитих концепција „великих имена”, које се данас изучавају као почетни кораци у приближавању науке о политици. Ипак, поједини аутори мишљења су да је дефинисање политичких наука непотребно, па чак и тривијално. Роберт Дал (*Robert Dahl*) је посматрао ово питање као изразито метафизичко, а да одговор на исто не може довести до успостављања искључиво једне теореме. По њему, свака од тих дефиниција морала би проћи тест практичне примене, а емпиријски тестови спроводе се кроз суочавање претпоставки са стварним светом, не кроз покушаје дефинисања. У најкраћем, Дал је био виђења да би овакви покушаји могли завршити тиме да политичке науке изгубе карактер „научности” (Dahl 1955, 482; 489).

Проблем дефинисања политичких наука отвара простор за друге спорне тачке, које доводе до потребе за својеврсном одбраном политикологије. Један од највећих таквих спорова у тумачењима постоји у оквиру дебате о заснованости науке о политици. Политичке науке терете се као „безобалан” појам, као наука без сопственог предмета и метода истраживања, опредељујући питања попут Манхајмовог (*Karl Mannheim*) – да ли је наука о политици уопште могућа (Mannheim 1991, 90)?

Према појединим ауторима, као што је проф. Симеуновић (2009, 16), све примедбе и питања о заснованости постојања политичких наука као научне дисциплине проистичу од погрешних претпоставки о томе да ли су политичке науке нова или стара наука. Преглед литературе упућује на закључак да и данас траје дебата и оспоравања по овом питању. Аутори америчке и британске провинијенције наводе или да се ради о новој науци која тек треба да се конституише, или да су политичке науке конституисане као научна дисциплина тек након 1950-их. Сартори (*Giovanni Sartori*) је, у свом елаборату из 2004. године, истакао да су политичке науке стекле посебан предмет истраживања тек пола века раније (Sartori 2004, 785). Кључним моментом за развој ове научне дисциплине Бароу (*Clyde W. Barrow*) сматра настанак новог покрета у политичким наукама, који везује за период након протестних покрета 1968. године које, према њему, „старе” политичке науке нису могле адекватно да објасне, јер су пре овога представљале само „идеологију естаблишмента” (*establishment ideology*), а не независну науку (Barrow 2008; Barrow 2017). Одређење овог моментума као кључног у развоју политичких наука не треба да изненади, барем када су у питању аутори из САД и Велике Британије. Наиме, 1950-е и 1960-е представљају доба уплива позитивистичке парадигме, односно бихејвиоризма и теорије рационалног избора у политикологију у овим државама. Упркос критикама позитивистичког приступа из угла неоинституционализма у епохалном делу Гудина (*Robert E. Goodin*) и Клингемана (*Hans-Dieter Klingemann*) “*A New Handbook of Political Science*” (Goodin and Klingemann 1998), упркос одјеку пост-позитивистичке перспективе Марша (*David Marsh*) и Стоукера (*Gerry Stoker*) (Marsh and Stoker 2002), Марш и Савињи (*Heather Savigny*) (Marsh and Savigny 2004) су, прегледом резултата у научним часописима у САД и Великој Британији, показали да у политичким наукама и даље остају доминантни радови америчких аутора и радови писани из позитивистичке перспективе. Другим

речима, за америчке и британске катедре политичке науке стичу (и задржавају) карактер научности онда када се базирају на егзактности позитивистичких приступа која им омогућава поређење са природним наукама.

Ипак, поједини домаћи аутори су другачијег става, па је према њима наука о политици веома стара, по некима и најстарија друштвена наука (Ратковић 1985, 17). Ова позиција подразумева да је мисао о политици зачета веома рано, у старим цивилизацијама Индијаца, Кинеза, Феничана и Маја, а да је наука о политици у античко доба софиста, Сократа, Платона и Аристотела издвојена од филозофије и стекла статус „краљевске науке” (*episteme basilike*). Њена даља еволуција укључује рану средњевековну политичку мисао пре свега Светог Августина и Томе Аквинског, затим политичких мислилаца Истока ал Мавардија, ал Газалија и Ибн Халдуна, али и Никола Макијавелија, чије су идеје даље развијали Томас Хобс и Жан Боден. Нарочито плодан период за развој политичке мисли био је период од 16. до 19. века, када су свој допринос дали Лок, Русо, Монтескје, Волтер, Сен-Симон, Овен, Кант, Хегел, а потом и Маркс и Бакуњин и многи други. Период 19. и 20. века, као време бујања политичких институција и политичких идеологија, постаје предмет модерног и пост-модерног политичко-научног разматрања, а 20. век доноси и кризу политичких наука услед, као што је већ поменуто, инсистирања на егзактности којом се одликују природне науке и емпиријским истраживањима. Тек с краја 20. и почетком 21. века увиђа се да оваква истраживања немају велики значај уколико се не проучавају у ширем друштвено-политичком контексту. Према ауторима који инсистирају на науци о политици као старој науци, управо овај историјски развој указује на „потпуни континуитет”, којим се ретко одликују друге друштвене науке (Симеуновић 2009, 16–19).

Циљ овог рада није да понуди коначне одговоре на горенаведена „вечита питања”, већ да развој политичких наука контекстуализује у савремене теоријско-емпиријске дилеме. На овај начин, аутори настоје да понуде неке закључке који би у коначници могли допринети разумевању праваца развоја и перспектива политичких наука уопште. За потребе овог рада, аутори се опредељују ка анализи одређених феномена, никако не сугеришући да тиме исцрпљују сва отворена питања савремених политичких наука. Након уводног излагања, аутори посебну пажњу поклањају још једној од дилема заснованости

политичких наука, а то је њен интердисциплинарни карактер, повезујући ово питање са савременим изазовима друштвено-политичке реалности. У том смислу, посебан осврт аутори праве на процес глобализације која доводи до глобално значајних феномена, у виду финансијске кризе, пандемије Covid-19, ратних сукоба и других, затим на кризу демократије која карактерише највећи број држава, њене узроке и последице, али и на ефекте технолошког напретка и дигитализације и њихову улогу у обликовању политичког дискурса, мобилизацији бирача и доношењу политичких одлука. Закључна разматрања посвећена су изазовима научно-истраживачког рада који проистичу из проблема са којима се суочавају политичке науке данас.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА – ПРОБЛЕМ ОДРЕЂЕЊА ПРЕДМЕТА ИЛИ УНИВЕРЗАЛНА РЕЛЕВАНТНОСТ?

У једном сету интервјуа објављеном у научном часопису *“Russian Review of Social Sciences”* (Galperin 2003, 85–87), проф. Карпович (*Валентин Никонович Карпович*), доктор филозофских наука са Универзитета у Новосибирску, наводи да политиколози свуда, не само у Русији, више наликују „гатарама и шаманима, него научницима” јер се њихово делање своди на „тумарање у мраку”, и да је чак у оквиру катедре за политичке науке на једном руском универзитету уочио да се као метод политичких наука користи „политичка астрологија”. У оквиру овог чланка објављене су оцене и других професора и академика, али и руских грађана, а свима њима је заједничко песимистичко виђење политичких наука – испитаници у својим тврдњама у начелу наводе да политиколози апстрахују елементе политичке реалности и да их тумаче у складу са тренутним приликама и интересима, као и да је политичким наукама потребно успостављање довољно јасне емпиријске базе и креирање модела истраживања.

Иако се теза о јаснијој основи и моделима истраживања у већој или мањој мери може сматрати оправданом, ипак је важно напоменути да оваква схватања могу представљати заводљива поједностављења. Када се пореде са природним наукама, домети политичких наука заиста делују као недовољни, а инсистирање на оваквим компарацијама континуирано умањује постигнућа науке о политици. Међутим, не треба заборавити да сложеност

друштвене интеракције, а тиме и отежано раздвајање различитих узрочних фактора, у условима у којима постоји само ограничен простор за примену експерименталне методе, нужно ограничава обим значајних помака у знању о политици. Оваква поређења ипак не значе да не треба признати допринос у разумевању комплексне политичке реалности до ког политичке науке заиста довеле, уместо преиспитивања о томе колико мало о тој реалности заправо знамо (Ware 2003, 527). Ако се ово посматра из угла тзв. истраживачке парадигме (*research paradigm*) као фундаменталних претпоставки на којима се заснива научна дисциплина, потребно је напоменути да је чак и Кун (*Thomas S. Kuhn*) као утемељивач овог концепта сматрао да је управо (не)постојање истраживачке парадигме оно што разликује природне од друштвених наука. Разлог за такво схватање по њему је у одсуству теоријског консензуса у друштвеним наукама, као и у одсуству револуционарних открића – у друштвеним наукама конструишу се само теорије, које је често немогуће тестирати, управо због чињенице да се друштвена реалност константно мења (Kuhn 1962).

Расправа о научности у контексту политичких наука наставља и даље од опште расправе о разликама природних и друштвених наука. Наиме, поред метода, предмет истраживања представља неизоставан и конститутивни елемент сваке науке, а током еволуције науке о политици сваку епоху њеног развоја готово је неизоставно карактерисало преиспитивање њеног специфичног предмета истраживања. Аутори попут Ајнсфелда (*Reiner Einsfeld*) и фон Бајмеа (*Klaus von Beyme*) сматрају да политичке науке користе области других наука, будући да немају свој предмет (Einsfeld and Beyme 2012). Данливи (*Patrick Dunleavy*) наводи да, уместо да буду посебна дисциплина, политичке науке настају „позајмљивањем” предмета од историје, филозофије, права, социологије, психологије, јавне управе и јавних политика, просторног планирања, међународних студија, грађанског образовања, и других дисциплина, и да свака стварна кохерентност у политичким наукама постоји само на најширем концептуалном нивоу (Siegelman 2002, према Dunleavy 2010, 240). Чињеница да наука о политици дели предмет проучавања са овим дисциплинама ипак не умањује реалну слику – политичке науке су одувек имале и свој специфичан предмет, а то је *политичка сфера* (Ратковић 1985, 65–79). Предмет науке о политици одређује политика као делање за опште добро – умно, разборито делање које су Грци

означавали као *phronesis*. Ипак, њен предмет је знатно сужен ако се сведе само на политичко делање, јер предмет политичких наука укључује и политичке процесе, односе, институције, организације у оквиру којих и према којима је усмерено то делање, затим друге политичке појаве, као и услове, разлоге и мотиве нечијег политичког делања. У најкраћем, предмет политичких наука је политичка сфера као релативно самостална област друштвене стварности (Симеуновић 2009, 22–24).

У својеврсном покушају успостављања научне оријентације политикологије као аналитичке, емпиријско-дескриптивне и критичко-практичне науке (Симеуновић 2002 75), наука о политици ипак је стекла интердисциплинаран карактер. Доуган (*Mattei Dogan*) сматра да је немогуће замислити историју науке о политици и њене тренутне трендове без њеног односа са другим друштвеним наукама. Он наводи и да је, иако је оквир политичких наука препун концепата „позајмљених” из других наука – хибридних концепата установљених у другим наукама, али исто тако „успешно посађених у оквиру науке о политици” – ова дисциплина ипак створила дугачак низ важних концепата за сопствену употребу. Додатно, Доуган је става да политичке науке и немају другог избора до да наставе да „живе у симбиози са другим друштвеним наукама”, и да ће моћи да одрже статус „креативне науке” само ако задрже ову „екстремност” (Dogan 1998, 97; 102; 125).¹

Ако се прихвати теза о нужности интердисциплинарног карактера политичких наука, поставља се даље питање о томе које то субдисциплине креирају овакав њихов карактер. Обзиром на константност у промени друштвено-политичке реалности, али и континуирано појављивање нових области од значаја за изучавање због својих политичких реперкусија (попут не тако давно успостављене субдисциплине еколошке политике, или у

¹ С друге стране, овај аутор критички је оријентисан према концепту интердисциплинарности као одредници карактера политичких наука, сматрајући га неадекватним услед савремених трендова у друштвеним наукама. По њему, ниједан истраживач не може обухватити својим знањем више различитих дисциплина у целости, већ се његов приступ заснива на комбиновању *сегмената* различитих дисциплина. Управо због тога, термилошки прецизнијим сматра употребу термина *хибридизација фрагмената различитих наука*, којим означава позајмљивање и уступање теорија, метода и концепата између различитих наука (више видети: Dogan 1998, 98–101). Иако свесни ове термилошке непрецизности, аутори овог рада користе појам интердисциплинарности као синоним за Доуганову хибридизацију фрагмената наука, не као појам који сугерише комбиновање различитих дисциплина у целости.

последње време врло актуелног изучавања политичких импликација развоја вештачке интелигенције), креирање дефинитивне листе субдисциплина које дефинишу оквир политичких наука пуким методом енумерације представљало би погрешан приступ. Иако је пожељно задржати флексибилност и отвореност ка изучавању нових феномена (односно ка повезаности са (суб)дисциплинама које те феномене изучавају), такође је важно успоставити и неки минимални консензус о томе шта се сматра оквиром политичких наука. У том смислу, асоцијације политичких наука (глобално посматрано) данас обично полазе од листе субдисциплина коју наводе Гудин и Клигенман у већ поменутом зборнику “*A New Handbook of Political Science*”. Ова листа укључује редом: *политичке институције, политичко понашање, упоредну политику, међународне односе, политичку теорију, студије јавних политика и јавне управе, политичку економију и методологију политиколошких истраживања*, као најважније субдисциплине политичких наука. Што се конкретно Србије тиче, на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, као јединој државној високошколској установи матичној за науку о политици, уз политикологију и међународне студије које својим курикулумима обухватају све горенаведене субдисциплине (али и неке друге), постоје још две катедре (смера) на основним академским студијама: социјална политика и социјални рад, и новинарство и комуникологија, док се слична матрица задржава и на вишим нивоима студија.

И поред интердисциплинарности као једној од карактеристика политичких наука, неке границе истраживачког обухвата ипак треба да постоје. Како је још 1970. године Истон (*David Easton*) проценио, ниједна наука не може самостално да се носи са комплексношћу реалности око нас, а да само анализом, односно распарчавањем света на јединице истраживања којима се може управљати политичке науке могу задовољити „сталне потребе сложеног, пост-индустријског друштва за поузданијим знањем” (*Easton 1970, 211–212*). И заиста, проблем спровођења кумулативних истраживања у брзпроменљивом окружењу људског понашања, односно огроман обухват политички релевантних питања, отежавају политичким наукама „долазак до прецизних резултата” (*Smith 2002, 200*). Ове препреке постају очигледне када се за предмет анализе узму глобално релевантни феномени, како у прошлости, тако и данас.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ПОЛИТИЧКЕ НАУКЕ - СЕЛЕКТИВНОСТ ИЗУЧАВАЊА (ГЛОБАЛНИХ) ФЕНОМЕНА

Политичке науке су међу последњим из корпуса друштвених наука које су се одвојиле као посебна научна дисциплина. Иако тај процес траје већ дужи период, у српској политикологији тај процес је нешто касније интензивирао, тачније у другој половини 20. века (Мировић Јанковић и Матић 2019, 99). Процес глобализације као такав прожима се у значајној мери и кроз политичке науке, а уједно прати и њихов еволуитиван процес како на националним нивоима, тако и глобално. Главна карактеристика савременог глобалног света јесте динамичност промена и њихова изражена смењивост. У том контексту се може посматрати веза између не само политичких наука и глобализације, него и са другим друштвеним наукама. Ентони Гиденс (*Anthony Giddens*) анализирајући уплив глобализације у научну сферу истиче да глобализација „има снажан утицај како на свет политичке теорије, тако и на свет друштвених наука” (Гиденс 2003, 145).

Једна од честих фраза које се користе у контексту глобализације јесте да је свет данас повезанији него икада пре, али исто тако њој се може придодати и експресна смена актуелности догађаја, односно губљења примарности и појаве нових трендова. Теорије које изучавају глобализацију „баве се већим бројем сложених и узајамно повезаних процеса, пре свега, оних у домену економије, технологије, културе, животне средине и политике” (Neš 2006, 59). У одређењу термина глобализације постоје различита схватања. С једне стране, глобализација се перципира као објективан и спонтан планетарни процес, а са друге она се пак схвата као пројекат доминације Запада, односно американизације света. Професор Печуљић (2014, 17) наводи да, док за једне глобализација означава „интеграцију света, стварање глобалне економије и космополитске културе”, друга теоријска струја више наглашава да глобализација „неизбежно изазива фрагментацију, све дубљи социјални јаз између светова и сукоб цивилизација”.

Ако посматрамо глобална дешавања у 21. веку, уочићемо бројне догађаје који су привукли пажњу светске јавности. Ти догађаји су по својој трајности, интензитету, обухвату и последицама различитог степена, али је њихова појава оставила за собом ефекте

по међународни поредак. Како би савремени моменат глобализације практичније био представљен, глобални догађаји посматраног временског периода биће анализирани кроз четири феномена кластерована у три засебне групе. Сваки на свој начин, они су креирали, или и даље креирају глобалну слику света, потврђујући да и данас последице различитих дешавања не познају националне или било какве границе.

Први у низу феномена у посматраном периоду од значаја за ову анализу јесте глобална финансијска криза. Овај вид економског феномена крајем прве деценије XXI века изазвао је тектонске потресе на глобалном финансијском тржишту. За професора Симића (2013, 24), ова глобална финансијска криза је после кризе из 1929. године највећи ударац за западни свет јер је „довела у питање саме темеље либералног капитализма”. После слома Азијских банака 1997. године, чини се да најугицајније светске државе, а у првом реду Сједињене Америчке Државе, нису адекватно одреаговале на потенцијалне ризике. Услед губитка хегемонистичке улоге САД, а уз одсуство формирања адекватних глобалних институција као вид контратеже, у року од једне деценије дошло је до нове економске кризе, која се 2008. године прелила на читав свет. Како наводи Стиглиц (*Joseph Stiglitz*) неједнаки приступ „моћних држава Запада” према малим државама, кад је „стезање каиша” у питању, довео је само до раста њиховог неповерења, али и до основа за стварање нових (алтернативних) савеза тих држава, од којих је свакако најзначајнији БРИКС (Бразил, Русија, Индија, Кина, Јужноафричка република [*Brasil, Russia, India, China, South Africa - BRICS*]) (Stiglic 2018, 401–402, 414–415). Многи аутори сматрају да су БРИКС државе искористиле могућности глобализације и да су кроз развој мултиполарности у 21. веку значајно утицале на усложњавање међународни односи (Simić 2013, 38–39).

Другу деценију 21. века обележили су бројни догађаји од којих је сваки на свој начин имао утицаја на светска дешавања. Арапско пролеће на територији држава МЕНА (Блиски Исток и Северна Африка [*Middle East and North Africa*]), које се домино ефектом ширило у овом региону, обележио је почетак ове деценије. Исход таласа револуционарних покрета против владајућих режима разликује се међу државама овог региона, од оних у којима су сукоби брзо окончани, до држава у којима су оружани конфликти настављени током посматране деценије и/или се и даље одликују стањем перманентне нестабилности (Aras and Falk 2016, 1–3).

Последице Арапског пролећа прелиле су се и на европски континент, најдиректније кроз Мигрантску кризу која је свој врхунац достигла током 2015. и 2016. године. Према подацима током ове две године, преко балканске руте даље ка ЕУ прошло је око 764.000 особа (Džidić 2022, 155). Упркос ефектима мигрантских токова, напоредо с овом кризом у Европи је текао још један процес од светског значаја - одржавање Климатског самита крајем 2015. године у Паризу. Споразум којим је овај самит резултирао сматра се дугорочним темељом за решавање проблема климатских промена (Тодић 2016, 112–113). Овај споразум многи сматрају и кључним за „оживљавање” борбе против климатских промена, а поред оваквог „пробоја” у овој области, он је пробудио и наду о поновном расту поверења у мултилатерализам зарад решавања заједничких проблема (Zheng, Chao and Yhang 2016, 4). Ипак, Европа није остала имуна на наведене негативне тенденције. Садејство кризе Евроzone, мигрантске кризе и последичног раста евроскептицизма резултирало је Брежитом (*Brexit*) – првим иступањем из чланства ЕУ у историји ове наднационалне организације од стране Уједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске. Као разлоге за иступањем поједини аутори виде не само у британском песимизму према европским институцијама, већ и у деценијски присутним „разликама између британске и континенталне традиције” (Somai 2021, 36).

И поред несумњиве релевантности претходно поменутих феномена у другој деценији 21. века, као феномен који се за потребе овог рада сматра другом референтном тачком (тј. тзв. другим егзогеним шоком) узима се пандемија вируса Covid-19. И други аутори, попут Тубић Ђурчић (2022, 62), наводе глобалну финансијску кризу и пандемију Covid-19 као примере егзогених шокова од пресудног значаја по архитектуру међународног система. Поред тога она истиче да је пандемија „оптеретила глобалну економију” носећи притом огромну штету тржишту рада. Велики број аутора бавио се у својим истраживањима последицама пандемије по ментално здравље грађана. У истраживању које су спровели Виркнер (*Janine Wirkner*) и други наводе да ће у годинама које долазе последице по ментално здравље грађана бити далеко видљивије. Такође истичу да је пандемија имала и утицај на то да се о проблему менталног здравља говори више у јавности и да и изазови и у тој области све више долазе до изражаја (Wirkner et al. 2021, 318).

Коначно, трећу групу чине два веома актуелна феномена: рат у Украјини и рат у Гази. Када је реч о руско-украјинском конфликту, у првом наврату се могло рећи да је реч о оружаном сукобу, затим се могло рећи да тај сукоб прераста у кризу, али је, обзиром на стање на терену и период трајања, неспорно да се ипак ради о рату. За Русију је распад Совјетског савеза представљао „губитак снаге”, а уједно је на милионе Руса остало „ван матице”. Тензије у односу са Украјином отпочињу са одласком Јануковича (*Виктор Федорович Јанукович*) са власти и анексије Крима од стране Русије 2014. године (Lončar 2022, 10–11). Иако су односи од тада неповољни, они су ескалирали фебруара 2022. године, када је Русија иницирала војно деловање према Украјини. Након скоро две године рата стање на терену пратило је периоде смењивања у погледу покретања нових офанзива међу зараћеним странама до момената статичности и заузимања линија на фронту дугачком преко хиљаду километара (Latschan 2023).

Да је смењивост догађаја присутна и када се говори о сукобима, најбоље показује заинтересованост светске јавности за нове (старе) сукобе између Израела и Палестине. Почетком октобра 2023. године догодио се многе изненадни напад припадника Хамаса (*Harakat al-Muqāwamah al-Islāmiyyah*) и са њима повезаних фракција које су муњевито деловале и довеле до обнављања вишедеценијских сукоба² између двеју страна. Овај напад изазвао је низ нових ракетних напада, али и изјава које су указивале на спремност да се у оваквим сукобима иде до крајњих граница (Ragad, Irvin-Braun, Garman and Sedon 2023). Такође ово је поновно отворило питање решавања односа Израела и Палестине. Досадашњи покушаји остали су без решења и чини се да успостављање дугорочног мира, било да се говори о формирању јединствене државе или постојању две независне државе има све мање перспектива (Ziv 2023, 30).

Последице ова два догађаја имају различите импликације по политичке, безбедносне, економске, али и енергетске и еколошке аспекте како на регионалном тако и на глобалном нивоу. Поред тога треба истаћи да ови сукоби са собом доносе нове таласе миграција становништва, што је карактеристичан изазов за сваки сукоб. На то треба додати и постојање интереса „великих држава” и њихово заузимање позиција и страна у оваквим сукобима, што додатно компликује већ довољно закомпликоване односе у овим сукобима.

² О историјату сукоба између Израела и Палестине, као и основама које су довеле до настанка видети више на: James 2014.

Нова жаришта потенцијалних криза или сукоба присутна су у бројним регионима света. Тако са последњим догађајима из септембра месеца у кавкаском региону у области Нагорно-Карабах обнавља се сукоб између Азербејџана и Јерменије. Покретањем војне офанзиве од стране Азербејџана (Лаџан 2023), само су пролонгирани и онако тешки дипломатски преговори у решавању овог спора који интензивно траје од распада Совјетског савеза (Nikolić 2021, 108–109). С друге стране, и на територији Косова*³ све су учесталији инциденти који стварају изнова тензије у балканском региону. Прекиди у преговорима и спор процес између двеју страна, обележили су и питање решавања овог спора. Поред тога, дешавања која с времена на време доводе до инцидената указују на тешко проналажење компромисног решења (Мојашевић 2023, 88–89). Са наведеном ескалацијом затвара се круг анализе конфликта на глобалној сцени спроведеној за потребе овог раду. Анализиране конфликте треба посматрати и као четири чворне геополитичке тачке, али и као „замрзнуте конфликте”.⁴ На основу свега изнетог може се закључити да су промене на светској сцени учестале и да доводе до отварања нерешених питања појединих замрзнутих конфликта, али исто тако доводе до појаве нових изазова који ће неспорно бити део будућих научних и истраживачких подухвата.

КРИЗА ДЕМОКРАТИЈЕ У 21. ВЕКУ И ПРОБЛЕМ МЕРЕЊА СТЕПЕНА ДЕМОКРАТСКОГ РАЗВОЈА

Академске расправе о демократији углавном првенствено отварају питање њеног термилошког одређења, односно њене дефиниције. Као што проф. Крстић (2008, 12) примећује, веома је тешко једноставно и сажето рећи шта демократија заправо представља, јер она припада роду „великих политичких појмова”. Другим речима, дефинисање демократије представља комплексан задатак због њене сложене природе, али и различитих тумачења и контекста. Иако је садржај појма историјски еволуирао и нема исто значење у свим епохама друштва, савремено схватање демократије

³ Назив „Косово” не прејудуцира његов статус и у складу је са Резолуцијом 1244 Уједињених нација, као и одлуком Међународног суда правде о Декларацији о независности Косова.

⁴ Термин замрзнут конфликт почиње активно да се користи у међународним односима од 90-их година прошлог века, а односи се на конфликте у којима су борбе и сукоби престали у посматраном периоду, али да је ситуација на терену таква да до конфликта различитих интензитета може поново доћи. Видети више на: Smetana and Ludvik, 2019.

ослања се на постулате демократског уређења које дефинишу антички филозофи, средњовековни мислиоци и аутори од 16. века наовамо, уз прилагођавање друштвено-политичком контексту. Нарочито плодан период мисли о демократији и о политичком уређењу уопште биле су године након Другог светског рата. То је период капиталног дела Алмонда (*Gabriel Almond*) и Вербе (*Sidney Verba*) “*The Civic Culture*” (Almond and Verba 1963), затим Керол Пејтман (*Carol Pateman*) и њеног дела “*Participation and Democratic Theory*” (Pateman 1970), али и радова о теорији демократије Дала и Липсета (*Martin Seymour Lipset*) и других, период у ком је масовна политичка партиципација означена као „жила куцавица” успешне функције представничке демократије.

При дефинисању демократије, Сартори сматра да постоје две могуће опције: а) примењујући Аристотелов принцип искључиве средине, демократија и недемократија представљају контрадикторне и узајамно искључујуће термине, и да стога свака политичка заједница може бити или демократска или недемократска, и б) демократски и недемократски режими дефинишу се као екстремни полови континуума који садржи и прелазна решења, односно различите ступеве демократског развоја (Sartori 2004, 786). Готово универзално прихватање потоњег приступа отворило је простор за још једну дилему, коју карактерише разликовање између *минималистичке* и *максималистичке* концепције демократије (Coppedge 2005). Примера ради, Далов концепт полиархије као једна од академски најшире прихваћених дефиниција демократије се може посматрати као минималистичка концепција.⁵ И поред тога што је потпуни консензус о одређењу демократије тешко постићи, чини се да се већина савремених аутора слаже да фундаменталне карактеристике демократије укључују владавину засновану на вољи већине и сагласности оних којима се влада, постојање слободних и фер избора и заштиту основних људских и мањинских права. Ако прихватимо овакво одређење као минималистичко, поставља се питање шта онда представља максималистичку дефиницију демократије, односно у којој мери је минимално одређење схваћено као *conditio sine qua non* потребно проширити како би се добила свеобухватна дефиниција демократије?

⁵ Према Далу, полиархија се састоји од осам компоненти, односно институционалних предуслова. Више о томе видети: Dahl 1970.

Ова дилема надаље се одсликава и кроз *проблем мерења демократије*. Као и при дефинисању, политичке науке предлажу више димензија и критеријума које треба узети у обзир при мерењу демократије. Елементе као што су политичка партиципација, владавина права, слобода говора и фер и редовни избори, који се често помињу као интегрални делови демократије, самим тим је потребно укључити и у мерења. Међутим, разлике се јављају приликом покушаја усаглашавања ових димензија, јер различите културе и друштва могу ставити различити приоритет на одређене аспекте демократије у односу на друге. И поред ових разлика, до данашњих дана најпознатијим и универзално прихваћеним извештајима о мерењу демократије сматрају се они које од 1973. објављује Фридом Хаус (*Freedom House*). Ови годишњи "*Freedom in the World*" извештаји обухватају податке за 195 држава и 15 територија. Ипак, мерења Фридом Хауса ограничена су на мерење остваривања политичких и грађанских слобода, и покривају димензије изборног процеса и политичког плурализма, а само у мањој мери димензије функционисања владе и неке аспекте политичке партиципације (видети: Freedom House 2023). Појмови слобода и демократија често користе да означе исте појаве, али они нису синоними – демократија представља сет пракси и принципа којима се институционализују, а тиме у коначници и штите слободе. Слободе јесу нужна, али не и довољна компонента демократије. Другим речима, мерења ове фондације заснивају на једном минималистичком одређењу демократије, а временом је уочена потреба да се у ова мерења укључе и аспекти попут политичке културе и других друштвених аспеката демократских заједница. Међу алтернативама, најсвеобухватнијим се могу сматрати извештаји Економист групе (*The Economist Intelligence Unit*) која почевши од 2006. године мери вредности индекса демократије (*democracy index*) за 165 држава и две територије (тзв. микродржаве су искључене из аналитичког опуса). Индекс демократије изражава се кроз вредности 1–10 и зарачунава се на основу пондера за пет категорија: 1) изборни процес и плурализам; 2) грађанске слободе; 3) функционисање и рад владе; 4) политичка партиципација, и 5) политичка култура. Ових пет категорија су међузависне и формирају јединствену концептуалну целину (видети: The Economist Intelligence Unit 2023).⁶ На основу

⁶ Ипак, и аутори ових извештаја свесни су да чак ни овакво одређење демократије не покрива одређене аспекте, попут нивоа економског и друштвеног благостања, које поједини аутори такође сматрају круцијалним компонентама демократије.

вредности индикатора у оквиру ових категорија, свака држава се класификује као један од четири могућа режима: потпуна демократија (*full democracy*), слаба демократија (*flawed democracy*), хибридни режим (*hybrid regime*) или ауторитарни режим (*authoritarian regime*).

Према последњем извештају који приказује вредности индекса демократије за 2022. годину уочава се стагнација у демократском развоју на светском нивоу, обзиром да је вредност просечног индекса демократије за 2022. годину (5.29) готово непромењена у односу на 2021. годину (5.28), упркос чињеници да је током 2022. године дошло до напуштања Covid-19 мера које су током 2020. и 2021. године ограничавале поједине индивидуалне слободе грађана. Око 43% држава и територија у оквиру узорка у 2022. години се могу сматрати демократијама, али само 8% њих представља потпуне демократије, док готово 37% светске популације живи у државама ауторитарног режима. Русија је забележила највећи пад вредности индекса у оквиру узорка за посматрану годину, обзиром на то да је руска инвазија на Украјину праћена неприкривеном репресијом и цензуром „код куће”. Највишу вредност индекса демократије бележи Норвешка (9.81), док најнижу вредност овог индекса од 2021. године бележи Авганистан (0.32). Свеукупно, више од половине држава и територија из узорка (92) је или стагнирало или забележило пад вредности индекса демократије у току 2022. године, што је карактеристика и просечних регионалних вредности индекса. Изузетак представља Западна Европа, која ипак, упркос скромном расту вредности индекса од 0.14 поена, не успева да достигне регионални *peak* од 8.61, колика је вредност регионалног просека забележена за 2008. годину. С друге стране, регион Источне Европе, којим је обухваћен и регион Западног Балкана, бележи још скромнији раст од 0.03 поена и сада износи 5.39, а карактеристика овог региона од почетка објављивања ових извештаја је заправо пад вредности индекса демократије. Главном препреком демократског развоја у региону Источне Европе сматра се слаб квалитет институција, а подаци показују да се најнижи резултати бележе у оквиру категорије функционисања и рада владе. Када је реч о региону Западног Балкана, све државе овог субрегиона карактеришу се као слабе демократије, изузев Босне и Херцеговине која је оцењена као хибридни режим, а највиша вредност индекса демократије за 2022. годину додељена је Црној Гори, која је напредовала од хибридног режима ка слабој демократији годину дана раније. Србија је бележила раст вредности

овог индекса све до 2017. године, од када је, уз изузетак 2021. године, индекс демократије у благом паду, а овакав готово континуирани пад, индекс демократије за 2022. годину доводи до истих вредности као за 2012. годину (6.33) (The Economist Intelligence Unit 2023).

Приказ трендова демократског развоја креира још песимистичнију слику. Уз пад просечне вредности индекса демократије на светском нивоу са 5.52 у 2012. на 5.26 у 2022. години (а пад вредности бележи се и раније, још од 2008. године), уочава се да у овом десетогодишњем периоду само 58 од 167 држава и територија из узорка није забележило пад вредности овог индекса. Уз Србију, Монголија и Северна Кореја задржале су исти резултат, а осталих 55 држава и територија углавном су забележиле само благи раст. Такав раст није довео до драстичних промена у степену демократског развоја, јер у највећем броју случајева није дошло до промене статуса режима. Изузетак у том смислу представља само девет држава и територија.⁷ Фици је остварио највећи раст вредности индекса демократије у посматраном периоду (са 3.61 на 5.55), док је највећи пад забележила Либија (са 5.05 на 2.06) (The Economist Intelligence Unit 2013; The Economist Intelligence Unit 2023). Пад вредности светског просека сугерише да (релативно благи) раст индекса демократије у појединим државама и територијама није довољан да се надомести у значајном броју случајева драстичан пад вредности овог индекса.

Шта је узрок овакве кризе демократије на светском нивоу? Одговор на ово питање не може бити једнозначан, обзиром на разлике које постоје како између појединачних држава и територија, тако и између изазова по демократски развој у зависности од периода посматрања. Тако на пример Економист група истиче да се највећи изазови по демократију у 2022. години разликују и по регионима и по државама. Полазећи од поларизације друштва као важног фактора демократског назадовања у САД и Бразилу, ови аналитичари наводе и проблем картела дроге и с тим повезан проблем корупције у Латинској Америци и на Карибима као важније факторе демократске стагнације овог региона. Надаље се наводи да војна контрола територија од стране исламистичких група отежава

⁷ То су: Чиле (напредак од слабе до потпуне демократије), Фици (напредак од ауторитарног до хибридног режима), Сингапур (напредак од хибридног режима до слабе демократије), Шри Ланка (напредак од хибридног режима до слабе демократије), Тајван (напредак од слабе до потпуне демократије), као и афричке државе Обала Слоноваче, Гамбија, Мадагаскар и Нигерија, које су оствариле напредак од ауторитарног до хибридног режима.

демократски развој у Субсахарској Африци и на Блиском Истоку, али и у другим деловима Азије, обзиром да је подручје тзв. Аустралазије подложно за територијалне претензије и геополитичке конфликте и да се поједине државе, попут Филипина и Мјанмара, суочавају са изазовима успостављања контроле над својом територијом услед деловања локалних парамилитарних и сецесионистичких групација. Додаје се и да је 2022. годину одликовала пролиферација сајбер напада, као и руска инвазија на Украјину која је поспешила демократско назадовање у обе државе. Међутим, сви ови изазови, било да потичу од државних или недржавних актера, војних или парамилитарних групација, у коначници се повезују не само са кризом демократије већ и са *кризом националног суверенитета* (The Economist Intelligence Unit 2023).

Да демократски карактер власти зависи од (перцепције) угрожености националног суверенитета у великој мери потврђено је у случају држава европског континента. Студије и резултати мерења демократије показују да се почеци великог заокрета у домену легитимитета демократије у Европи везују за период након глобалне финансијске кризе из 2008. године. Схватање према ком су капитализам и демократија неизбежно повезани као предуслови за друштвену стабилност и напредак (Berman 2006, 2), озбиљно је доведено у питање, а критика необузданих сила тржишта које су довеле до кризе допринела је и паду поверења у демократске обрасце власти (видети: Ktastev 2014). Последице глобалне финансијске кризе додатно су пролонгиране кризом Еврозоне. Њене импликације поклапају се са периодом мигрантске кризе која почиње 2015. године, услед чега се креира наратив да мигранти са Блиског Истока и из Северне Африке, али и из других земаља у развоју, представљају претњу по социјалну и економску стабилност грађана, па и национални суверенитет развијених држава Европе. Све ово погодује расту екстремистичких тенденција у друштву, али и расту анти-ЕУ сентимента у државама чланицама, што је у коначници и резултирало британским иступањем из ЕУ чланства. ЕУ као наднационална организација све се мање посматра као добровољни савез од узајамне користи за државе чланице, а све више је у фокусу ограничење националног суверенитета као последица прихватања правила „бриселске администрације” (Bickerton et al. 2022). Брежит је представљао и додатан подстрек популистичким политичким лидерима, па и странкама екстремне деснице широм Европе (Freeden

2017; Corbett 2016). О томе сведочи јачање странака овакве идеолошке позиције у Грчкој (Златна зора [*Χρυσή Αυγή – Chrysi Avgí*]), Шпанији (Вокс [*VOX*]), Шведској (Шведске демократе [*Sverigedemokraterna*]), Финској (Партија Финаца [*Perussuomalaiset*]), па и у Немачкој (Алтернатива за Немачку [*Alternative für Deutschland*]) и Француској (Национални савез [*Rassemblement National*]). Партије екстремне деснице су успеле и да преузму власт најпре у Мађарској (Фидес – Мађарски грађански савез [*Fidesz – Magyar Polgári Szövetség*]), а затим и у Пољској (Право и правда [*Prawo i Sprawiedliwość*]) и Италији (Странка „Браћа Италије” [*Fratelli d’Italia*]). Овакве тенденције присутне су и у не-ЕУ државама Европе, укључујући и Србију, у којој од 2016. године изборни успех странака деснице доживљава раст који доводи до кумулативног удела од 18% бирача опредељених за неку од десно оријентисаних партија на изборима 2022. године (Стаменковић и Радујко 2022, 178). Овим странкама у већој или мањој мери заједничко је заговарање, а у случају освајања власти и примена политика које удаљавају матичне државе од демократских вредности по различитим димензијама – промовишући нетолеранцију, усвајајући нелибералне законе, цензуришући медије, итсл. Један од екстремнијих примера је забрана абортуса у Пољској крајем 2020. године која је праћена масовним протестима на државном нивоу (BBC 2021). Управо је губитак парламентарне већине пољске десничарске странке Право и правда у октобру 2023. године подстакло оптимизам у очекивању удаљавања од десничарског наратива на европском нивоу, да би пак у новембру 2023. године екстремна антиисламска странка Герта Вилдерса (*Geert Wilders*) „Партија слободе” (*Partij voor de Vrijheid*) победила на изборима у Холандији.

Важни фактори који опредељују квалитет демократије укључују историјско трајање статуса независности државе, карактер развоја државе, али и квалитет институција.⁸ У великом броју држава, многе формалне институције и карактеристике демократије постоје, али испод такве фасаде налази се мало или чак нимало суштине. Надаље, прича о успону деснице у великој мери се заснива на општој тенденцији раста политичке апстиненције као начину изражавања политичког револта. Овим се заправо даје већа могућност присталицама екстремистичких струја, јер они изласком на изборе

⁸ Ови фактори су важни не само за квалитет демократије, већ и, како наглашавају Асемоглу (*Daron Acemoglu*) и Робинсон (*James A. Robinson*), за опстанак нација, па и држава (видети: Acemoglu and Robinson 2013).

и опредељивањем за опције које нарушавају демократске вредности повећавају шансу да такве опције „кроје” политике матичних држава. Као што Бјукенен (*Ian Buchanan*) упозорава, „кратак је пут од конформизма до саучесништва” (Buchanan 2000, 75). Антидемократске политике као противтежа перцепцији угрожавања националног суверенитета такође представљају својеврстан политички оксиморон. Суверенитет и демократија су нераздвојиви концепти. Демократија која представља не само начин државног уређења, већ и морални систем, почива на премиси да су сви људи једнаки. Из идеје о једнакости људи проистиче и идеја о равноправности нација. Другим речима, и принцип националног суверенитета има моралну димензију и његово поштовање представља темељ демократије (барем у њеном метафизичком значењу). Демократија и национални суверенитет нису међусобно противречни, већ узајамно надопуњајући концепти.⁹

Конечно, веза између кризе демократије и процеса глобализације такође креира процесе који обликују савремено друштво. Како глобализација напредује, кључно је да се демократске институције могу прилагодити и ефикасно одговорити изазовима које доноси брзопромењив свет. Процес глобализације и с њим повезан технолошки развој, лака доступност и дистрибуција савремених технологија креирају не само претње, већ и нове потенцијале за раст квалитета демократије на глобалном нивоу.

ТЕХНОЛОШКИ НАПРЕДАК, ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И ПРАВЦИ РАЗВОЈА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Савремено друштво годинама доживљава брзи технолошки напредак, који често не може бити у довољној и једнакој мери испраћен у сваком делу света. У многим државама дигитализација постаје једно од најважнијих политичких питања на агендама и плановима, а државе се разликују једино у погледу њене приоритизације у оквиру тих докумената (Parida 2018, 26). Једна од главних одлика савременог друштва је постепена дигитализација и бројни проналасци од електронских вести, књига, преко плаћања и различитих услуга које се путем бројних дигиталних алата грађанима нуде на виртуелним односно онлајн платформама. Према подацима Међународне уније за телекомуникације (*International Telecommunication Union – ITU*)

⁹ О односу демократије и националног суверенитета видети нпр: Tansey 2011; Bellamy 2006, итд.

из 2022. године, број особа у свету који су у посматраном периоду од три месеца у низу користили интернет износио је 4,7 милијарди (Our World in Data, n.d.).

Технолошки напредак, нарочито убрзани развој информационо-комуникационе сфере, доводи у питање заштиту права на приватност. Остављање података на различитим платформама и прихватање бројних услова коришћења (*terms of condition*) тих платформи зарад регистрација на исте, доводе до стварања неконтролисано великих база које се изнова сваког дана попуњавају новим личним садржајима грађана корисника (Mitrović 2020, 7). Иако се говори о ризицима технолошког напретка и тежи се постизању већег степена његове сигурности и уређености кроз различите међународне, регионалне и/или националне регулаторне акте, и даље постоји простор за злоупотребе. Правом коришћења ових података, поред компанија које стоје иза датих платформи, често располажу и други субјекти, а неретко се дешава да исти буду и злоупотребљени кроз непрописну употребу.¹⁰ Различита истраживања указују да је велики проблем и у односу и недовољној информисаности корисника. У истраживању које су спровели Обар (*Jonathan A. Obar*) и Улдорф-Хирш (*Anne Oeldorf-Hirsch*), на основу добијених података, преко 70% учесника у истраживању није обраћало пажњу на услове већ је аутоматски одобрило предложену политику приватности (Obar and Oeldorf-Hirsch 2016, 18).

Међутим, и поред ових негативних страна и безбедносних ризика које прате савремене технологије, мора се истаћи и њихов неспорни друштвени, али и значај које имају за научно и истраживачко стваралаштво. Као један од примера позитивне улоге дигиталних алата у развоју свести о постојању неког проблема, јесте актуелизација проблема загађења ваздуха у Републици Србији, али и читавом региону Западног Балкана. Коришћењем апликација као што су ЕрКер (*AirCare*) и ЕрВижуал (*AirVisual*) које имају на милионе корисника широм света, и грађани овог региона су постали ближе упознати са озбиљношћу овог проблема. Поред тога што су дигитални алати подигли ниво свести код грађана, захваљујући њима

¹⁰ У књизи Лука Хардинга (*Luke Harding*) „Досије Сноуден” (“*The Snowden Files*”), која је коришћена и за филм о Едварду Сноудену (*Edward Snowden*), представљено је на који начин могу бити злоупотребљени бројни лични подаци које корисници свакодневно остављају на интернет платформама. Информације које је Сноуден изнео у јавност имале су великог утицаја на поновна преиспитивања поштовања заштите права на приватност корисника интернета.

је и код других актера, као што су медији и представници надлежних институција, дошло до интересовања за проблем аерозагађења (Spasojević 2021, 210–211). Савремени видови информисања имају велики мобилизаторски потенцијал и могућности да на различите начине подстакну грађане да партиципирају. Тако је и у овом случају дошло до раста интересовања за тему загађења ваздуха и уједно је ову тему ставило на дневни ред доносиоца одлука, али и политичких актера генерално.

За медије се често каже да су седма сила, пропагандна средства политичких актера, али и прозор у свет нових сазнања. Професор Атлагић (2012, 33) наводи да када се о публицићету, рекламирању и односима са јавношћу говори у домену политичке сфере, да се тада разговара „о савременим облицима политичке пропаганде”. И док су то некада биле у првом реду телевизија и радио, данас своје место ови видови информисања све више уступају интернет порталима и друштвеним мрежама. Но медији не треба схватати искључиво као пропагандно средство у негативном контексту, јер се улога ових нових технологија може реализовати и кроз увећање политичког и друштвеног ангажовања грађана. Примена нових видова медија и извора информисања довела је до тога да се комуникацијски обрасци и дискусије о различитим друштвеним и политичким темама модификују. Код истраживача и стручњака у многим областима дошло је до раста интересовања за испитивањем различитих друштвених аспеката и утицаја који интернет има на њих (Ahmad, Alvi and Ittefaq 2019, 1). Током претходне деценије истраживачи су се бавили бројним праксама интеракције коју политички актери остварују са гласачима. У још једном истраживању из 2013. године истраживача Раофа (*Jihan K. Raoof*) и других утврђено је да су друштвене мреже у значајној мери коришћене као средство комуникације између претходно наведених актера и да су путем различитих дигиталних извора грађани детаљно информисани и позивани на учешће стварајући тако мобилизацију међу гласачима (Raoof, et al. 2013, 1148).

У Републици Србији 85,4% домаћинстава има интернет везу. Заступљеност употребе рачунара у домаћинствима је 75,4% (Ковачевић, Шутић, Рајчевић и Минаева 2022, 10; 12), што интернет и дигитализацију чини више него релевантном варијаблом када је у питању потенцијал политичког учешћа. Према анализи изборне кампање из 2022. године у Србији, улога онлајн кампање коју партије

воде путем различитих платформи постаје све значајнија, а њена улога ће и будућности неминовно бити све израженија, посебно у погледу мобилизације гласача (Вајић 2022, 38). Поред овога, ако се осврнемо на утицај који су имале поједине апликације на раст свести и степена партиципације грађана у Србији у области загађења ваздуха, јасно се може закључити да интернет и дигитализација остварују све већи утицај на мобилизацију грађана.

За политичке науке, али и бројне друге научне дисциплине, технолошки напредак и дигитализација научног стваралаштва допринели су да истраживачи широм света буду знатно умреженији. Доступност научне и стручне грађе бројних истраживача данас је умногоме приступачнија, што говоре и бројни сајтови и платформе за претраживање исте.¹¹ Оваква доступности у великој мери олакшава истраживачки рад ауторима обзиром на могућности лакшег проналаска литературе, формирања тема истраживања, али и могућности повезивања са ауторима из различитих крајева света и размене идеја, ставова и истраживања. Такође у времену Covid-19 пандемије, бројне платформе¹² помогле су истраживачима да и у таквим условима међусобно сарађују, учествују и одржавају континуитет кроз виртуелну сферу на научним скуповима широм света. Све ове наведене, али и друге промене до којих је дошло под дејством рапидног процеса дигитализације и технолошког развоја који се преливају на сферу политичких наука креирају и додатне изазове, али и перспективе за даљи развој ове научне дисциплине. Дигитална ера донела је и новине и промене приликом примена научних метода у истраживањима. Наиме кроз примену дигиталних алата смањена је зависност од употребе појединих метода, где је сада нпр. примат више на веб прикупљању података и креирању великих база са подацима помоћу којих се врше проучавања различитих догађаја и појава (Dunleavy 2010, 261).

¹¹ Међу релевантним вебсајтовима за претрагу литературе издвајају се платформе: *Google scholar*, *ResearchGate*, *Academia* и *Kobson*.

¹² Платформе попут *Zoom*, *Webex*, *MS Teams* и других омогућиле су милионима грађана широм света да своје послове и обавезе реализују у виртуелној сфери, а тако и истраживачима да одржавају конференције и научне скупове.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД И ПОВЕЗАНОСТ ПОЛИТИКОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА И ПРАКСЕ

Сартори (2004, 786) сматра да, услед неадекватног адресирања везе између теорије и практичног политичког живота, развој политичких наука не води ову дисциплину нигде до у њен крај, означавајући је као „растућег гиганта на стопалима од глине”. Три деценије пре њега сличне ставове износио је и Истон (1970, 215–218), наводећи да политичке науке не могу самостално да понуде решења за социјалне проблеме, као и да су политиколози престали да се упуштају у тзв. *креативну спекулацију*, односно у креирање алтернативних виђења о принципима друштва који „функционишу”, виђења која су према њему неопходна уколико политичке науке желе да задрже своју релевантност.

С друге стране, одбрана карактера научности пред природним наукама је према Веру (*Alan Ware*) довела не само до доминације позитивистичке методологије, већ и до константне тежње ка актуелности као проблему политичких наука, а преуска „истраживачка ниша” креирана оваквим приступом доводи до заборављања класичних дела политичких наука (Ware 2003, 517; 526). Као што је Анри Поенкаре (*Henri Poincaré*) навео: „Наука се гради чињеницама, као што се кућа гради од камења. Али скуп чињеница не гради науку, као што ни кућа није само гомила камења” (Poincaré 1901, 157).

Не треба изгубити из вида да интелектуални спорови оваквог типа прете да пониште постигнуте резултате политичких наука, доводећи у питање њихово порекло, методе, емпиријску валидност или теоријске премисе (Dunleavy 2010, 240). Да класични постулати политичких наука, и они савременији настали на њиховој основи, имају и даље велики потенцијал примене показује и овај рад – у савременом друштву и даље постоји огроман број појава од значаја за политичке науке и које политичке науке могу да објасне применом одговарајућих теорија и научно заснованог методолошког апарата. Па ипак, на који начин је данас могуће реактуелизовати њихов значај, како би се на адекватан начин одговорило на критике о недовољној повезаности теорије и политичке праксе? Другачије речено, како увећати корисност увида политичких наука за појединце и институције?

У ери лаког приступа и доступности неретко противречних информација, надметања медија и убрзаног развоја тзв. агрегатора идеја (тинк-тенкова [*think-tanks*], експерата за јавне послове, консултантских кућа, специјализованих медија и многих других професија), перспективе политичких наука могу се заснивати на чињеници да колективна тумачења политиколога не само да објашњавају, већ и у великој мери могу условљавати понашања странака, појединаца, администрација и влада. Дакле, политичке науке могу истовремено и изучавати и креирати различите феномене (Dunleavy 2010, 241).

Велики допринос може дати и покушај примене резултата политичких наука не само у домену државе и државних институција, већ и у сектору цивилног друштва. Оваква имплементација политиколошких увида нарочито је значајна ако се има у виду да се развој цивилног сектора (или НВО-изација јавне сфере [*NGOisation of public sphere*], како Свирски [*Marcelo G. Svirsky*] назива ову појаву) у великој мери заснива на кризи легитимитета демократског уређења, али и да такав развој може допринети поновном расту поверења у демократију (Svirsky 2010, 2). У суочавању са критикама недовољне практичности, политиколошка наука би требало да се упусти у подухват репозиционирања и реструктурирања како би се прилагодила променама концепције друштвених наука: научници више нису слободни да раздвоје „умни живот” (тј. научна промишљања) од друштвено ангажованог деловања (Easton 1970, 218). Управо због тога ни Веберова (*Max Weber*) диференцијација политичара и научника (видети: Weber 2001) више не може бити у потпуности релевантна. Све ово заснива се на максими да је наука, а тиме и друштвена наука, опште добро, које не треба раздвајати од општег друштвеног развоја.

Политичке науке, усмерене на дефинисање општих закона, заснивају се на широј основи политичког живота који креира сет знања од значаја за све нас. Схваћена на овакав начин, наука о политици може дефинисати тзв. фронт знања који апсорбује константно променљиве правце политичког развоја, а који одликују константне иновације у светлу таквог развоја и који по потреби и реинтерпретира конвенционалну политичку мисао (Dunleavy 2010, 260).

Суочавајући се са изазовима које опредељују даљи развој дисциплине, политичке науке морају навигирати кроз ове промене, што захтева прилагодљивост, посвећеност ригорозном истраживању

и преданост решавању кључних глобалних проблема на иновативан начин. У таквом навигирању, уместо трагања за „вечним истинама” и изразито прецизним резултатима, главни задатак политичких наука могао би бити долазак до веома вероватних емпиријских и логичких ситуација, које дају аргументе за или против одређених решења проблема које многи грађани схватају као суштински важне (Smith 2002, 201). У најкраћем, чини се да ће се политичке науке сматрати важнијом дисциплином, вредном одрживости, уколико на свеобухватан начин осветле теме које се тичу већине људи.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Атлагић, Сениша. 2012. *Нацистичка пропаганда: Од тоталне до тоталитарне пропаганде*. Београд: Чигоја штампа.
- Гиденс, Ентони. 2003. „Свет који нам измиче: Прво предавање.” У *Глобализација: Мит или стварност*, прир. Владимир Вулетић, 143–154. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Ковачевић, Миладин, Владимир Шутић, Урош Рајчевић, и Ивана Минаева. 2022. *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2022*. Београд: Републички завод за статистику.
- Мировић Јанковић, Александра, и Петар Матић. 2019. „Политичке науке пред изазовом глобализације: Глобализација као тема и процес у српској политикологији – политикологија глобализације и глобализација политикологије.” *Српска политичка мисао* 63 (1): 97–113. DOI: 10.22182/spm.6312019.5
- Мојашевић С., Александар. 2023. „Како размрсити „косовски чвор”? Интегративни приступ српско-албанском сукобу.” *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 98 (LXII): 74–93. DOI: 10.5937/zrpfnl-43426
- Ратковић, Радослав. 1985. *Основи политичких наука*. Београд: Институт за политичке студије
- Симеуновић, Драган, прев. 2002. „Предмет и метод политичке науке.” У *Теорија политике*, Драган Симеуновић, 71–76. Београд: Удружење „Наука и друштво”
- Симеуновић, Драган. 2009. *Увод у политичку теорију*. Београд: Институт за политичке студије

- Спасојевић, Ненад. 2022. „Примена квалитативних и квантитативних истраживачких метода у испитивању јавног мњења о проблему аерозагађења у Републици Србији.” *Политичка ревија* 72 (2): 203–223. DOI: 10.22182/pr.7222022.12
- Стаменковић, Виктор, и Душан Радујко. 2022. „Изборни резултат деснице и постизборни дискурс 2022. године.” У *Перспективе политичких наука у савременом друштву*, прир. Андреа Матијевић и Ненад Спасојевић, 165–184. Београд: Институт за политичке студије
- Тодић, Драгољуб. 2016. „Париски споразум о клими у систему међународних уговора од значаја за ЕУ интеграције Републике Србије.” *Европско законодавство* 58 (XV): 111–129.
- Тубић Ђурчић, Тијана. 2022. „Импликације пандемије Covid-19 на стране директне инвестиције у европским транзиционим економијама.” *Економски преглед* 24 (1): 59–92. DOI: 10.5937/er24-38918
- Acemoglu, Daron, and James A. Robinson. 2013. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. London: Profile Books
- Almond, Gabriel, and Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications
- Aras, Bülent, and Richard Falk. 2016. “Five years after the Arab Spring: a critical evaluation.” *Third World Quarterly* 37 (12): 2252–2258. DOI: 10.1080/01436597.2016.1224087
- Ahmad, Taufiq, Aima Alvi, and Muhammad Ittefaq. 2019. “The Use of Social Media on Political Participation Among University Students: An Analysis of Survey Results From Rural Pakistan.” *SAGE Open* July–September 2019: 1–9. DOI: 10.1177/2158244019864
- Bajić, Mila. 2022. *Nedovršena priča: Analiza predizborne onlajn kampanje 2022*. Beograd: SHARE Fondacija
- Barrow, Clyde W. 2008. “The Intellectual Origins of New Political Science.” *New Political Science* 30 (2): 215–244.
- Barrow, Clyde W. 2017. “The Political and Intellectual Origins of New Political Science.” *New Political Science* 39 (4): 437–472.
- BBC. 2021. „Poljska, abortus i ženska prava: Masovni protesti zbog smrti trudnice, vlasti donele nove smernice lekarima.” *BBC*.

8. novembar 2021. Последњи приступ: 01. децембар 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-59208067>
- Bellamy, Richard. 2006. "Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Rights within the EU." In *Constitutionalism and Democracy*, ed. Richard Bellamy. London: Routledge
- Berman, Sheri. 2008. *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*. Cambridge University Press
- Bickerton, Christopher, Nathalie Brack, Ramona Coman and Amandine Crespy. 2022. "Conflicts of sovereignty in contemporary Europe: a framework of analysis." *Comparative European Politics* 20 (2022): 257–274.
- Buchanan, Ian. 2000. *Deleuzism – A Metacommentary*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Coppedge, Michael. 2005. "Defining and measuring democracy." International Political Science Association: Working paper
- Corbett, Steve. 2016. "The social consequences of Brexit for the UK and Europe: Euroskepticism, populism, nationalism, and societal division." *The International Journal of Social Quality* 6 (1): 11–31.
- Dahl, Robert. 1955. "The Science of Politics: New and Old." *World Politics* 7 (3): 479–489.
- Dahl, Robert. 1970. *Polyarchy*. New Haven: Yale University Press
- Dougan, Mattei. 1998. "Chapter 3: Political Science and the Other Social Sciences." In *A New Handbook of Political Science*, eds. Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann, 97–130. Oxford: Oxford University Press
- Dunleavy, Patrick. 2010. "New Worlds in Political Science." *Political Studies* 58 (2010): 239–265.
- Džidić, Goran. 2022. „Iregularne migracije i sigurnost: Transitne zemlje na balkanskom pravcu migracija za vrijeme i nakon migracijske krize 2015/2016. godine.” *Forum za sigurnosne studije* 6 (6): 153–182.
- Easton, David. 1970. "The new revolution in political science." *Acta Politica* 5 (2): 208–221.
- Eisfeld, Rainer, and Klaus von Beyme. 2012. *Radical Approaches to Political Science: Roads Less Traveled*. Leverkusen Verlag Barbara Budrich

- Freeden, Michael. 2017. "After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology." *Journal of Political Ideologies* 22 (1): 1–11.
- Freedom House. 2023. "Freedom in the World." Washington: Freedom House
- Galperin, Larissa, trans. 2003. "How Scientific is Political Science?" *Russian Social Science Review* 44 (1): 83–95.
- Gelvin, James L. 2014. *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War*. New York: Cambridge University
- Goodin, Robert E., and Hans-Dieter Klingemann (eds.). 1998. *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press
- Krastev, Ivan. 2014. *Democracy Disrupted: The Global Politics on Protest*. University of Pennsylvania Press
- Krstić, Zoran. 2008. *Moderni nedemokratski režimi nasilja*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa
- Kuhn, Thomas S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press
- Lačan, Tomas. 2023. „Jermenija i Azerbejdžan: novi rat u Nagorno-Karabahu.” *Deutsche Welle*, 20. septembar 2023. Poslednji pristup: 01. decembar 2023. <https://www.dw.com/sr/jermenija-i-azerbejd%C5%BEan-novi-rat-u-nagorno-karabahu/a-66870272>
- Latschan, Thomas. 2023. „Čekaju nas godine rovovskog rata u Ukrajini?” *Deutsche Welle*, 13. novembar 2023. Poslednji pristup: 01. decembar 2023. <https://www.dw.com/bs/%C4%8Dekaju-nas-godine-rovovskog-rata-u-ukrajini/a-67346202>
- Lončar, Jelena. 2022. „Ukrajinsko-ruski sukob i odgovor Evropske unije.” *Geografski horizonti* 68 (2): 7–16.
- Mannheim, Karl. 1991. *Ideology and utopia*. Routledge: Taylor and Francis Group
- Marsh, David, and Gerry Stoker. 2002. *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave Macmillan
- Marsh, David, and Heather Savigny. 2004. "Political Science as a Broad Church: The Search for a Pluralist Discipline." *Politics* 24 (3): 155–168.
- Mitrović, Marta. 2020. „Sloboda izražavanja i zaštita podataka o ličnosti na internetu: Perspektiva internet korisnika u Srbiji.” *CM: Communication and Media* 47 (XV): 5–34. DOI: 10.5937/cm15-28316

- Neš, Kejt. 2006. (prev. Saša Višacki) *Savremena politička sociologija: Globalizacija, politika i moć*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nikolić, Aleksa. 2021. „Nagorno-Karabah u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava.” *Međunarodni problemi* 73 (1): 106–123. DOI: 10.2298/MEDJP2101106N
- Obar, Jonathan A., and Anne Oeldorf-Hirsch. 2018. “The biggest lie on the Internet: ignoring the privacy policies and terms of service policies of social networking services.” *Information Communication and Society* 23 (1): 1–20. DOI: 10.1080/1369118X.2018.1486870
- Parida, Vinit. 2018. “Digitalization,” In *Addressing Societal Challenges*, eds. Johan Frishammar and Åsa Ericson, 23–38. Luleå: Luleå University of Technology
- Pateman, Carole. 1970. *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press
- Pečuljić, Miroslav. 2014. „Paradoksi globalizacije.” U *Politička sociologija savremenog društva*, prir. Zoran Stojiljković, 17–25. Beograd: Zavod za udžbenike
- Poincaré, Henri. 1901. *Science and Hypothesis*. New York: Walter Scot Publishing Co.
- Sartori, Giovanni. 2004. “Where is Political Science Going?” *Political Science and Politics* 37 (4): 785–787.
- Ragad, Abdelali, Ričard Irvin-Braun, Benedikt Garman, i Šon Sedon. 2023. „Izrael i Palestinci: Kako su tekle pripreme Hamasa za napad na Izrael i ko je sve u njemu učestvovao.” *BBC na srpskom*, 29. novembar 2023. Poslednji pristup: 01. decembar 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-67553605>
- Raooof, Jihan K., Halimah Badioze Zaman, Azlina Ahmad, and Ammar Al-Qaraghuli. 2013. “Using social network systems as a tool for political change.” *International Journal of Physical Sciences* 8 (21): 1143–1148. DOI: 10.5897/IJPS2013.3897
- Ritchie, Hannah, Edouard Mathieu, Max Roser, and Esteban Ortiz-Ospina. n.d. “Internet.” *Our World in Data*. Poslednji pristup: 01. decembar 2023. <https://ourworldindata.org/internet>
- Simić, Predrag. 2013. „Svetska politika, globalizacija i kriza.” *Međunarodni problemi* 65 (1): 24–41. DOI: 10.2298/MEDJP1301024S
- Smetana, Michael, and Jan Ludvik. 2019. “Between war and peace: a dynamic reconceptualization of “frozen conflicts”.” *Asia Europe Journal* 17 (4): 1–14. DOI: 10.1007/s10308-018-0521-x

- Smith, Rogers M. 2002. "Should We Make Political Science More of a Science or More about Politics?" *Political Science and Politics* 35 (2): 199–201.
- Somai, Miklós. 2021. "Deep Causes behind Brexit." *Romanian Journal of European Affairs* 21 (1): 25–38.
- Stiglic E., Džozef (prev. Jakša Jovović). 2018. *Globalizacija i njene protivrečnosti: antiglobalizacija u Trampovoj eri*. Beograd: Miba Books
- Svirsky, Marcelo G. 2010. "Introduction: beyond the royal science of politics." <https://ro.uow.edu.au/artspapers/1315>
- Tansey, Oisín. 2011. "Does democracy need sovereignty?" *Review of International Studies* 37 (4): 1515–1536.
- The Economist Intelligence Unit. 2013. "Democracy Index 2012: Democracy is at a standstill." London: Economist Intelligence
- The Economist Intelligence Unit. 2023. "Democracy Index 2022: Frontline democracy and the battle for Ukraine." London: Economist Intelligence
- Ware, Alan. 2003. "Old Political Issues and Contemporary Political Science." *Government and Opposition* 38 (4): 517–528.
- Weber, Max (prev. Senka i Ivan Burić). 2001. *Politika kao poziv*. Zagreb: Jesenski i Turk
- Wirkner, Janine, Hanna Christiansen, Christine Knaevelsrud, Ulrike Lüken, Susanne Wurm, Silvia Schneider, and Eva-Lotta Brakemeier. 2021. "Mental Health in Times of the COVID-19 Pandemic: Current Knowledge and Implications From a European Perspective." *European Psychologist* 26 (4): 310–322. DOI: 10.1027/1016-9040/a000465
- Zheng, Guoguang, Qingchen Chao, and Yongxiang Zhang. 2016. "Paris Climate Change Conference: A Fresh Start of International Climate Governance in the New Era." *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies* 4 (1): 1–9. DOI: 10.1142/S2345748116500044
- Ziv, Guy. 2023. "The Long Israeli-Palestinian Impasse: Is the 'One-State Solution' the Answer." In *The Journal of Peace and War Studies*, ed. Yangmo Ku, 19–35. Norwich University: John and Mary Frances Patton Peace and War Center

Andrea Matijević*

Institute for Political Studies, Belgrade

Nenad Spasojević**

Institute for Political Studies, Belgrade

POLITICAL SCIENCES AT THE CROSSROADS? CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF ACADEMIC RESEARCH

Resume

In the contemporary world, political sciences are facing significant transformations and challenges that shape the direction of the discipline's development. This paper aims to present key aspects of these trends, highlighting the fundamental political, methodological, and philosophical foundations of political sciences that determine their potential to understand the modern political context. The paper starts with the interdisciplinary nature of political science, which enables a deeper understanding of political and broader social phenomena. It continues by examining challenges arising from globalization, emphasizing the need for a global understanding of political problems and dynamics. In parallel with these processes, there is a growing discussion about the crisis of democracy, involving the rise of populism, threats to electoral integrity, and the erosion of democratic institutions. Technological development maintains its continuity, and its role in shaping political discourse, voter mobilization, and political decision-making is increasingly prevalent. Due to these trends, there is a growing need for political research based on

* Email address: andrea.matijevic@ips.ac.rs

** Email address: nenad.spasojevic@ips.ac.rs

applying various methods, aiming for more rigorous and empirically grounded studies of political behavior, political institutions, and outcomes. Faced with these challenges and perspectives, political sciences require greater connectivity between academic research and political practice to ensure the contribution of political research to solving real political problems.

Keywords: *political sciences, interdisciplinarity, globalization, democracy crisis, digitization, academic research*
